ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА СУДДІ, АДВОКАТА, ПСИХОЛОГА, БАТЬКІВ: «ДОПИТ, ОПИТУВАННЯ ДИТИНИ В СУДІ». МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ, НОРМАТИВНІ ДОКУМЕНТИ, ПОСТАНОВИ ВЕРХОВНОГО СУДУ[1]

Анотація. Редакція журналу «Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці» уклала електронну бібліотеку «Допит, опитування дитини в суді», адресовану суддям, адвокатам, психологам і батькам. Мета упорядників полягала в тому, щоб зібрати в одному місці методичні рекомендації, нормативні документи та судову практику щодо з'ясування думки дитини в судовому процесі й психологічних особливостей її допиту з урахуванням емоційних і поведінкових особливостей дитини. Станом на червень 2021 року бібліотека має два розділи. Перший охоплює 26 позицій: Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, матеріали Вищої школи адвокатури та Комітету НААУ з сімейного права, адаптовані порадники польської «Фундації «Нічиї діти» для фахівців, батьків і самих дітей, методичні рекомендації щодо опитування дітей, які стали жертвами чи свідками насильства, контрольний перелік запитань Агентства ЄС з основоположних прав, звіт про моніторинг 109 засідань судів і дорадчих органів опіки та піклування й аналіз 50 судових рішень, посібники для Національної поліції, матеріали про методику «Зелена кімната», тренінгові матеріали для Національної школи суддів України та навчальний курс USAID щодо справ про домашнє насильство. Більшість позицій супроводжено реферативною анотацією й посиланням на повний текст. Другий розділ містить ключові тези шести постанов: Верховного Суду від 4 квітня 2018 року, 5 вересня 2018 року, 14 лютого 2019 року і 18 березня 2019 року, Великої Палати Верховного Суду від 29 травня 2019 року та Верховного Суду України від 12 липня 2017 року. Ці рішення стосуються права дитини бути вислуханою, меж урахування її згоди на проживання з одним із батьків, зустрічей матері з дитиною в кабінеті психолога як заходу забезпечення позову та вимог до висновку психолога, який суди не визнали допустимим доказом через обстеження без попереднього спілкування з обома батьками. Редакція також обґрунтовує залучення спеціаліста-психолога до опитування дитини за статтями 43, 74 і 197 ЦПК України та наводить застереження, що практичні психологи закладів освіти не мають робити психодіагностичних висновків щодо дітей для суду на запити адвокатів.

Ключові слова: опитування дитини в суді, допит дитини, думка дитини, правосуддя, дружнє до дитини, спеціаліст-психолог, «Зелена кімната», найкращі інтереси дитини, електронна бібліотека, постанови Верховного Суду, методичні рекомендації.

Electronic Library for Judges, Advocates, Psychologists and Parents "Questioning and Interviewing a Child in Court": Methodological Recommendations, Regulatory Documents and Supreme Court Rulings

Abstract. Professionals who hear children in court need methodological and legal guidance that takes account of the child's emotional, psychological and behavioural characteristics. To meet this need, the editorial board of the journal Forensic Psychological Examination. Use of the Polygraph and Special Knowledge in Legal Practice compiled an online library, Questioning and Interviewing a Child in Court, for judges, advocates, psychologists and parents. As of June 2021 it has two sections. The first contains 26 items, including the Council of Europe Guidelines on child-friendly justice, materials of the Higher School of Advocacy and the Family Law Committee of the Ukrainian National Bar Associ-

ation, Ukrainian adaptations of guides by the Polish Nobody's Children Foundation for professionals, parents and children, recommendations on interviewing child victims and witnesses of violence, a checklist by the EU Agency for Fundamental Rights, a monitoring report covering 109 court and guardianship-body hearings and 50 judgments, police training manuals, materials on the Green Room interviewing method, training materials for the National School of Judges of Ukraine and a USAID course on domestic violence cases; most entries have an abstract and a link to the full text. The second section summarises six rulings of the Supreme Court and the former Supreme Court of Ukraine (2017–2019) on the child's right to be heard, the limits of relying on a child's consent, meetings in a psychologist's office as a measure to secure a claim and the requirements for a psychologist's report, which was rejected where the psychologist had not first met both parents. The editors also explain how a psychologist is engaged as a specialist under Articles 43, 74 and 197 of the Civil Procedure Code of Ukraine and warn that school psychologists should not issue psychodiagnostic reports for courts at advocates' request.

Keywords: questioning a child in court, child interview, child's views, child-friendly justice, psychologist as a specialist, Green Room, best interests of the child, electronic library, Supreme Court rulings, methodological recommendations.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 06.06.2021.*

Повний текст

Довідково. Правовою позицією Верховного Суду щодо заслуховування думки дитини судом у присутності психолога є Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц щодо визначення місця проживання малолітніх дітей. Так, ВС вказав, що з метою виконання норм матеріального права, думку малолітнього 2008 року народження, та малолітнього 2010 року народження щодо того, з ким із батьків вони бажають проживати, в судовому засіданні було вислухано, в тому числі, в присутності психолога. Інша **Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року у справі № 215/4452/16-ц** вказує, що опитування дитини в присутності психолога в суді належним чином забезпечує встановлення прихильності дитини до проживання з одним із батьків у сукупності з іншими встановленими даними причин такої прихільності для забезпечення принципу «найкращих інтересів дитини» при вирішенні справи.

Також, підрозділ 6 Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи, щодо правосуддя дружнього до дітей «Свідчення та заяви дітей» окремо містить положення, що вказують, що опитування дітей з метою отримання інформації та доказів **по справі має бути проведено спеціально навченим фахівцем**. Так, пункт 64. Опитування та збір заяв дітей повинні, наскільки це можливо, проводитись кваліфікованими фахівцями. Всі зусилля мають бути направлені на те, щоб діти надавали свідчення у найбільш сприятливому оточенні та за найсприятливіших умов, з урахуванням віку, зрілості та рівня розуміння, а також будь-яких труднощів, які вони можуть мати. Нормативні документи, які приймаються уповноваженими органами Ради Європи щодо роботи судів поивнні імплементуватися українськими судами на підставі **Закону України "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" від 31 жовтня 1995 року № 398/95-ВР** https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-вр#Text

Залучення (замовляння) спеціаліста психолога до участі у опитуванні дитини в суді відбувається шляхом направлення суду клопотання на підставі вимог статей 43, 74, 197 ЦПК України.

УВАГА АДВОКАТАМ, СУДДЯМ! Попередження від практичного психолога закладу освіту, що практичні психологи закладів освіти не можуть бути учасниками судового процесу та робити психодіагностичні висновки щодо дітей на запити адвокатів для суду, оскільки работа психолога закладу освіти є конфіденційною з дитиною та вимагає використання інструментарію, який рекомендований Міністерством освіти і науки України (Положення про психологічну службу у системі освіти України), а не Міністерства юстиції України. За своїм статусом практичні психологи закладів освіти належать до педагогічних працівників (частина 3 статті 76 Закону України «Про освіту») і не виконують нормативні документи, які прийняті Міністерством юстиції України!!!!

Відео: https://www.youtube.com/embed/VNsvsNAwfrI

Інформуємо, що науковий журнал запроваджує надання послуг «Консультація»: запит на участь психолога у опитуванні дитини у суді, проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі відшкодування моральної шкоди, визначення місця проживання дитини, встановлення недійсності укладених договорів, угод, застосуванням поліграфа тощо на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, судовим експертом, кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

кандидат психологічних наук, доцент
Назаров Олег Анатолійович

атестований судовий експерт з правом проведення експертиз за експертною спеціальністю 14.1 "Психологічні дослідження", поліграфолог

Україна,
02024, Київ,
вул. Магнітогорська, 1б, оф. 304,
E-mail: 2825818819@mail.gov.ua

Тел: +38 (044) 228-76-15
+38 (093) 476-72-60
+38 (098) 011-85-63

Повнотекстова бібліотека «Допит, опитування дитини в суді» у форматі online на сторінках журналу:

Розділ 1. Нормативні, методичні рекомендації з питань опитування дітей в суді, державних органах

1. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи, щодо правосуддя дружнього до дітей [Електронний ресурс]. – Видавництво Ради Європи, 2010. – 94 с.– Режим доступу: https://rm.coe.int/16804c2188

2. Ганна Гаро та Оксана Бобак Актуальні проблеми з'ясування судом думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя. - Новини. Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів. 08.07.2019 - https://www.hsa.org.ua/blog/aktualni-problemy-z-yasuvannya-sudom-dumky-dytyny-pry-vyrishenni-pytan-shho-stosuyutsya-yiyi-zhyttya/

3. Бюлетень Комітету з сімейного права НААУ (інформаційний дайджест новин у сфері сімейного права) за IV квартал 2020 року. Випуск 6. - 73 с. - URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D1%81%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE.pdf

4. Сльозка Є. Дослідження передумов запровадження нової практики допиту/опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства. - К., Жіночий консорціум України за підтримки BICE (Міжнародного католицького бюро дитини), OAK Foundation, 2015. - 52 с. https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/child_witness_dl/doslidzhennya_press_12.pdf

5. «Як опитувати дитину»: Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих / Авт.-упорядн.: А. Будзиньська; Переклад: Л.Кухарська; Адаптація до кримінально-процесуального законодавства України: Г. Христова. - К. - 2009. - 64 с. - URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/book_opytuvaty_dytuny.pdf

Реферативна стаття. Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих "Як опитувати дитину" є адаптованим перекладом однойменного видання Польської організації «Фундація «Нічиї діти». Отримати достовірну, до певної міри повну інформацію від дитини, що стала свідком злочину або його жертвою - це особливо складний процес, оскільки цінність одержаного матеріалу залежить не лише від етапу розвитку, індивідуальних особливостей та сімейного середовища дитини, але й умов та способу проведення такої процесуальної дії як опитування малолітнього свідка або потерпілого. Діти сприймають та описують світ притаманним лише їм способом. Установлення з ними контакту вимагає особливих умінь та відповідних умов. Отже, процес опитування повинен бути відповідним чином запланованим та підготовленим. У цьому порадникові міститься практична інформація, адресована суддям, прокурорам, слідчим та іншим представникам правоохоронних органів, які проводять опитування малолітніх свідків або потерпілих, а також педагогам або психологам, які залучаються до участі в опитуванні в якості спеціалістів. Представлені методи й техніки роботи сприяють опитуванню дітей відповідно до закону таким способом, щоб максимально отримати цінний доказовий матеріал і водночас завдати щонайменшої травми дитині під час здійснення юридичних процедур

6. Йоланта Змарзлік Дитина свідчить у суді. Інформація для осіб, які супроводжують у суді дітей-свідків. - К.: Український фонд «Благополуччя дітей», Nobody's Children Foundation, 2010. - 16 с. - URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/broshure_child_witness_for_parents.pdf

Реферативна стаття. Свідки запрошуються до суду, щоб відповідати на запитання стосовно чогось, що з ними сталося, або чогось, що вони бачили або чули стосовно обста-

вин справи, яка розглядається. Деякі діти здатні добре впоратися з роллю свідка, але для інших така ситуація може бути дуже стресогенною. У таких дітей може з'явитися відчуття, що вони зробили щось погане, і вони потребуватимуть Вашої підтримки. У цій брошурі наведено кілька практичних порад, як Ви можете допомогти своїй дитині почуватися впевненіше у ролі свідка в суді. Ви також знайдете у ній вказівки, що стосуються того, як Ви можете впоратися з власними турботами та побоюваннями, пов'язаними з цією ситуацією. Інформація щодо дій, які Ви можете виконувати в рамках правових процедур, дозволить Вам краще захистити дитину. Пам'ятайте: Дитина повинна розповісти своїми словами правду про те, що з нею сталося. Допомагаючи дитині підготуватися до дачі свідчень у суді, не змушуйте її вчити на пам'ять готові фрази. Справу можуть закрити, якщо
дитина викликатиме враження «навченої», а тим самим менш автентичної у своїх розповідях. Брошура підготовлена на основі публікації Nobody's Children Foundation (Польща) "Gdy Twoje Dziecko jest świadkiem w sądzie" та опубліковано в рамках проекту «Дитинство без насильства – покращення системи захисту дітей у Східній Європі» за фінансової підтримки OAK Foundation.

7. Гаро Г.О. Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні (серія методичних рекомендацій "Адвокат дитини") / Г.О. Гаро, О.М. Спектор, С.Л. Савицька та ін. Х.: Фактор, 2020. 96 с. - URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/%D0%9F%D0%94%D0%A4_Garo%20Naykraschi%20interesy%20dytyny.pdf

Реферативна стаття. Методичний посібник «Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні» розроблений Комітетом НААУ з сімейного права у співпраці з Centre for Family Law Studies та Вищою школою адвокатури НААУ. Посібник видано в рамках серії методичних рекомендацій «Адвокат дитини». Посібник покликаний звернути увагу адвокатів на особливості статусу дитини у цивільному провадженні та надання правової допомоги з метою забезпечення найкращих інтересів дітей у цивільних та сімейних справах за участю дитини чи щодо дитини. Методичні рекомендації підготовлені колективом авторів – сімейними адвокатами, членами Комітету НААУ з сімейного права, які практикують у сфері захисту прав та інтересів дитини у сімейних спорах, працюють із дитиною як суб'єктом у цивільному судочинстві, розвивають поняття адвоката дитини в теоретичній, законодавчій та практичній площині, є ідеологами та лекторами навчального курсу у Вищій школі адвокатури НААУ «Адвокат дитини».

Пропонуємо також ознайомитися:

Організація зустрічей (забезпечення позову) в присутності психолога одного з батьків з дитиною під час судового процесу з визначення місця проживання дитини

Отримати висновки психологів про стан дитини і вплив домашнього насильства на розвиток та навчання, висновки психологів у справах про встановлення психологічного тиску, психологічного домашнього насильства у сім'ї

Залучення в Україні дитячого психолога для опитування, допиту дитини в суді

Помощь, участие психолога при опросе, допросе ребёнка в суде

8. Я буду свідчити у суді. Інформація для дітей та молоді. - К.: Український фонд «Благополуччя дітей», Nobody's Children Foundation, 2010. - 24 с. - URL: https://childfund.org.ua/Uploads/Files/books_pdf/broshura_svidchity_v_sudi.pdf

Реферативна стаття. Завдяки цій брошурі дитина дізнається, у чому полягає завдання свідка; з ким вона зустрінеться, будучи свідком; що відбувається в суді в ході судового розгляду справи та після її завершення; які особливості опитування неповнолітніх свідків. Рекомендується, щоб при ознайомленні із цією брошурою дитину супроводжувала доросла особа, яка орієнтується в основах кримінального процесу на стадії судового розгляду справи та зможе відповісти на запитання та сумніви дитини, а також передати інформацію про її потреби прокурору або судді. Брошуру видано на основі матеріалів Nobody's Children Foundation (Польща) "Będę świadkiem w sądzie" в рамках проекту «Дитинство без насильства – покращення системи захисту дітей у Східній Європі» за фінансової підтримки OAK Foundation.

9. Я йду до суду. Книга для дітей. Автор: Марія Келлер-Хамела. - К.: 2005. - 26 с. - URL: http://www.canee.net/files/I%20am%20going%20to%20court%20-%20content,%20Ukraine_0.pdf

Реферативна стаття. Книга призначена для дітей віком від 5 до 11 років, які будуть свідчити в суді, яких скривдили, образили, або які були свідками злочину. Інформація, розміщена в цій книжці, має на меті ознайомити дитину із ситуацією, яка відбуватиметься в залі суду, і підготувати її до участі у судовому слуханні. Бути свідком або жертвою злочину, а потім брати участь у судовому слуханні - це дуже важких досвід для дорослих людей, а тим більше для дитини. Дитина не розуміє юридичних процедур, які відбуваються, боїться нових ситуацій і чужих людей, соромиться говорити про те, що її спіткало. Інколи дитина почувається винною, загубленою, переляканою і самотньою, боїться, що не виправдає спідвань дорослих. Маленьким дітям буде потрібна допомога батьків або опікунів, щоб прочитати цю книжку. Старші діти, які вже навчилися читати, можуть це робити самостійно. Дорослі, однак, повинні їм допомагати, щоб у разі потреби відповісти на всі запитання та розвіяти всі сумніви дитини.

10. Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник, О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с. - URL: https://rm.coe.int/guidelines-druk-2-/168075de3b

Реферативна стаття. У посібнику представлено методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство, відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) та Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. Видання розраховане на співробітників правоохоронних органів, соціальної сфери та системи освіти, психологів, студентів, аспірантів, активістів молодіжних та громадських організацій. Видання підготовлене в рамках виконання Проекту Ради Європи «Зміцнення та захист прав дітей в Україні». Думки, висновки чи рекомендації належать авторам цього видання і не обов'язково відображають погляди Проекту чи Ради Європи. При використанні матеріа-

лів посилання на це видання є обов'язковим. Видано за фінансової підтримки Ради Європи та Уряду Королівства Норвегії.

11. Гаро Г., Бабішена М. Дитина в суді: допитати, опитати чи просто вислухати? - Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів. 25.09.2020. - https://www.hsa.org.ua/blog/dytyna-v-sudi-dopytaty-opytaty-chy-prosto-vysluhaty/%C2%A0

Реферативна стаття. Відповідно до ст. 3 Конвенції про права дитини, в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

12. Дружнє до дітей правосуддя: контрольний перелік запитань для фахівців. Які заходи потрібно вжити, щоб судові провадження були дружніми до дітей? - The EU Agency for Fundamental Rights, 2017. - 4 с. - https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2017-child-friendly-justice-checklist-for-professionals_uk.pdf

13. Рибак В., Середа М. Звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні. СТАНДАРТИ ПРАВОСУДДЯ, ДРУЖНЬОГО ДО ДИТИНИ, ТА ЇХ ВТІЛЕННЯ В УКРАЇНІ (некримінальний аспект). - К.: Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Координатор проектів ОБСЄ в Україні, ГО «Центр політикоправових реформ», «Вектор прав людини», 2020 - 88 с. - https://www.osce.org/files/f/documents/e/d/453435.pdf

Реферативна стаття. У цьому виданні представлені результати пілотного дослідження стану дотримання судами і органами опіки та піклування стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у справах некримінального характеру, яке було реалізоване у 2019 році. Висновки цього дослідження засновані на результатах інтерв'ювання суддів, присяжних, працівників органів опіки та піклування, адвокатів, моніторингу 109 судових засідань та засідань дорадчих органів опіки та піклування та аналізу 50 судових рішень у справах некримінального характеру, пов'язаних з правами або інтересами дитини. Дослідження спрямоване на виявлення ключових проблем у забезпеченні процедурних прав дитини (права на інформацію, права на висловлення своєї думки, права клопотати про призначення спеціального представника), а також проблем у реалізації позитивних обов'язків держави щодо дитини (створення комфортних умов перебування дитини під час здійснення правосуддя, обов'язок органу діяти швидко, можливість органу самостійно вживати заходи для захисту дитини, прийняття рішень у найкращих інтересах дитини) під час вирішення справ, які стосуються її інтересів. З цією метою була розроблена методологія, що була апробована в межах цього пілотного дослідження.

14. Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, В. В. Корольчук]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 413 с. - https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/16978

Реферативна стаття. Збірник матеріалів конференції в якому зазначається, що під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, у яких малолітня або неповнолітня особа є жертвою сексуального насильства, проводять значну кількість експертиз, допитів, що вкрай негативно позначається на психіці дитини. Постала необхідність розробити механізми, що мінімізують психологічне травмування дитини під час проведення досудового
розслідування, розгляду справ у суді, а також будуть забезпечувати ефективний реабілітаційний цикл.

15. Особливості опитування неповнолітнього потерпілого чи свідка злочину. Пам'ятка судді. - ГО «Фундація DEJURE», правовий клуб PRAVOKATOR.Київ, 2019. - 12 с. - https://6aas.gov.ua/images/pdf/KidsQuestioning_Suddia.pdf

Реферативна стаття. Слідчі дії є травматичним та стресовим досвідом для неповнолітніх осіб, особливо для дітей у складних життєвих обставинах або які постраждали внаслідок насильницьких дій. Одне із завдань судді під час опитування — забезпечити дитині почуття безпеки та не травмувати її повторно. Ця пам’ятка містить головні процесуальні особливості опитування неповнолітнього свідка та потерпілого. Використання рекомендацій, наведених у ній, дозволить зробити процедуру опитування більш ефективною та менш травматичною для неповнолітнього свідка чи потерпілого. Цей документ розроблено залученими експертами ГО «Фундація DEJURE» у партнерстві з правовим клубом PRAVOKATOR.Київ в рамках проекту «Дружня до дитини система правосуддя: гуманізація судових процесів та нетравматичні методи опитувань» і реалізується за підт-

римки проекту «Доступна та якісна правова допомога в Україні», який впроваджується Канадським бюро міжнародної освіти у партнерстві з Координаційним центром з надання правової допомоги та фінансується урядом Канади.

16. Савицька С. Відео-лекція «Клопотання про опитування дитини в суді у справах про визначення місця проживання дитини».

Відео: https://www.youtube.com/embed/z0DogWUb7NY

17. Віксич С. Д. Допит неповнолітньої особи з використанням новітніх технологій («Зелена кімната») / С. Д. Віксич. – Київ, 2020. – 37 с. - https://dspace.onua.edu.ua/items/b42b21ee-aeef-4bca-9088-f9e9dc1be449

Реферативна стаття. Міжнародні стандарти та світова практика говорять про те, що допит дитини, потерпілої від злочину або такої, яка скоїла кримінальне правопорушення, має бути проведений у дружній атмосфері для дитини, де вона відчуває захист і комфорт. Дану позицію підтримує більшість опитаних респондентів автором. Таким місцем може бути спеціально обладнана кімната, яка має власну назву – «Зелена кімната». Основною метою проведення допиту у такій кімнаті є зменшення повторної травматизації дитини у процесі опитування, як завдяки спеціальним методикам та комфортній атмосфері, так і завдяки технічному оснащенню, що дозволяє вести відеозапис допиту та в подальшому використовувати цей відеозапис для проведення досудового розслідування без проведення повторних допитів.

18. Добрі практики юристів для правосуддя в інтересах дитини в Україні: збірник практичних рекомендацій, Громадська організація «МАРТ». Чернігів: ГО «МАРТ», 2021. 130 с. - URL: https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2021/02/zbirnyk-dobryh-praktyk.pdf

Реферативна стаття. Видання включає практичні рекомендації, що розроблені з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав дитини, зокрема правосуддя, дружнього до дитини, та спрямовані на посилення захисту прав і свобод дитини, яка перебуває у контакті/конфлікті із законом, та забезпечення її найкращих інтересів. Збірник буде корисним для представників юридичних професій – адвокатів, суддів, прокурорів, тощо, а також для представників органів та служб, що працюють в інтересах дітей в Україні, для застосування в їх безпосередній роботі з дітьми, що перебувають у контакті/конфлікті із законом.

19. Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства : методичні рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 136 с. - URL: https://dduvs.com/

Реферативна стаття. Викладено правові засади, форми, методи та засоби діяльності працівників Національної поліції та суб'єктів, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства. Розглядаються основні положення підготовки, організації і тактики використання навчального полігону «Кризова кімната, дружня до дитини» для проведення навчальних занять із відпрацювання методів роботи працівників органів Національної поліції у сфері захисту дітей, які постраждали від насильства на прикладах типових сценаріїв на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Розробниками враховано досвід роботи працівників поліції Чеської республіки щодо тактики опитування (допиту) дітей. Розраховано для використання практичними працівниками підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та інших підрозділів, науковопедагогічними працівниками та здобувачами вищої освіти.

20. Кравченко І.С., Кононець В.П. Застосування методики «Зелена кімната» в діяльності Національної поліції: Методичні рекомендації для проведення занять зі слухачами на базі тренінгового центру «Зелена кімната» Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ / І.С. Кравченко, В.П. Кононець. Дніпро: ДДУВС, 2018. 48 с. - URL: https://dduvs.com/

Реферативна стаття. Викладено правові засади, форми та засоби діяльності підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності, особливості діяльності, методику та типові сценарії проведення заняття із застосуванням тренінгового центру «Зелена кімната» на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Для викладачів закладів вищої совіти зі специфічними умовами навчання, працівників підрозділів ювенальної превенції поліції превентивної діяльності

21. Савченко Г. В., Маслюк А. М., Фарафонова А. О. Методичні матеріали до тренінгу «Психологічні особливості спілкування з малолітніми / неповнолітніми учасниками судового процесу». Київ : ТОВ «Абріс Прінт», 2020. 40 с. - URL: http://nsj.gov.ua/signin/

Реферативна стаття. Методичні матеріали адресовано тренерам (суддям, психологам), суддям та кандидатам на посаду судді в рамках спеціальної підготовки кандидатів на посаду суддів Національної школи суддів України. Розкрито психологічні особливості ефективної взаємодії з малолітніми/неповнолітніми учасниками судового процесу шляхом розвитку компетенцій та навичок.

22. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: Навчально-методичний посібник/ [Авт. кол. Андрєєнкова В.Л., Бороздіна В.А., Ковальова О.В., Конієнко М.В. та ін.]; За заг. ред. Т.В. Журавель, Л.В. Зуб, О.В. Ковальової, Ю.В. Пилипас. - Частина 1. - Київ, 2019. 516 с. - URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2343/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB_%D0%BE%D0%B2%D0%B0_42.pdf

Реферативна стаття. Загальна частина (частина 1) посібника містить 5 модулів для підготовки працівників різних структурних підрозділів Національної поліції України, зокрема: ювенальної превенції, дільничних офіцерів поліції, слідчих, патрульної поліції, протидії торгівлі людьми, – та передбачає вивчення поліцейськими міжнародних нормативно-правових актів з питань забезпечення та захисту прав дитини; механізмів міжвідомчої взаємодії; особливостей процесуальних аспектів роботи з дитиною; психологічних, фізіологічних та вікових особливостей розвитку дитини; специфіки комунікації з дитиною з урахуванням віку; механізмів реагування на випадки порушення прав дитини. Теми, запропоновані для вивчення поліцейськими у межах загальної частини посібника, мають обиратися для викладання з урахуванням наявних у поліцейських знань та досвіду з проблематики та можуть бути диференційовано використані як в межах первинної підготовки, так і службової підготовки та підвищення кваліфікації.

23. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: Частина 2 (спеціалізована): навчально - методичний посібник / авт. кол.: Андрєєнкова А.Л., Бороздіна К.А., Ковальова О.В. та ін.; за ред. Т.В. Журавель, Л.В. Зуб, О.В. Ковальової, Ю.В. Пилипас. - Київ, 2019. - 499 с. - URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2344/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB_%D0%BE%D0%B2%D0%B0_43.pdf

Реферативна стаття. Спеціалізована частина (ІІ частина) посібника сформована у вигляді тренінгових занять на спеціальну тематику для окремих категорій поліцейських (ювенальної превенції, патрульних, дільничних офіцерів поліції, слідчих, працівників підрозділів з протидії торгівлі людьми) у контексті захисту прав дітей та у межах їхньої компетенції. Теми, запропоновані для вивчення поліцейськими у межах спеціалізованої частини посібника, мають обиратися для викладання з урахуванням наявних у поліцейських знань та досвіду з проблематики та можуть бути диференційовано використані як в межах первинної підготовки, так і службової підготовки та підвищення кваліфікації.

24. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н.П. Бочкор, О.М.Цільмак, О.В. Швед та ін. – К. : «Україна», 2012. – 112 с. - URL: https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1547/1/%D0%91%D0%BE%D1%87%D0%BA%D0%BE%D1%80,%20%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D0%BA%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.%20%D0%97%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96%20%D0%BA%D1%96%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8.pdf

Реферативна стаття. Видання містить поради для фахівців, які проводять допит дітей, що стали жертвами чи свідками сексуального насильства. У книзі пропонуються методики, які можна використовувати для опитування дитини, рекомендації щодо місця, часу, тривалості проведення допиту, наводяться основні вікові психологічні характеристики дітей різного віку. Видання розраховане на фахівців кримальної міліції у справах дітей, психологів, соціальних педагогів та інших спеціалістів, які беруть участь у допиті дітей-свідків, чи постраждалих від сексуального насильства.

25. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством. Навчальнику курс для суддів. - К.: Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), 2018. - 300 с. - URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Curriculum-Adjudicating-Domestic-Violence-Cases.pdf

Реферативна стаття. Даний навчальний курс було доопрацьовано та апробовано за підтримки Програми реформування сектора юстиції «Нове правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Мета проекту – підвищити рівень обізнаності суддів стосовно ґендерно зумовленого, зокрема домашнього насильства, створити можливості для покращення якості розгляду справ, які стосуються ґендерно зумовленого, зокрема домашнього насильства шляхом проведення апробації, впровадження розробленого навчального курсу для суддів «Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством», навчання групи суддів-тренерів для започаткування проведення ними в подальшого таких тренінгів у кожному регіональному відділенні Національної школи суддів України.

26. **Бугаєць Т.І. Презентація на тему: Організація та проведення допиту та опитування, дружнього до дитини: що залежить від адвоката?** 22.02.2020 року. - Кривий Ріг, 2020. - 44 слайди. URL: https://advokaty.dp.ua/wp-content/uploads/2020/02/Bugayets-T.-I.-Organizatsiya-dopytu-i-opytuvannya-druzhnogo-do-dytyny.pdf

Анотація: В презентації розкрито техніки soft skills комунікації з дитиною, наведені загальні рекомендації організації та проведення допиту/опитування дитини, міжнародні та національні норми з цього питання, а так само техніки набуття навичок щодо: ідентифікації адвоката як «безпечного дорослого» для дитини, організації «безпечного місця» допиту/опитування дитини, ефективної комунікації з дитиною під час інтерв'ювання, враховуючи: «площину задач» та «площину відносин», «комунікаційну петлю переконань», «цикл формування потреб у дитини», «формулу ефективної взаємодії з дитиною». Презентація є складовою частиною матеріалів з семінару з підвищення кваліфікації для адвокатів на тему «Організація та проведення допиту та опитування, дружнього до дитини: що залежить від адвоката?», який відбувся 22.02.2020 р. у Кривому Розі. Рада адвокатів Дніпропетровської області висловлює щиру подяку Тамарі Іванівні за

співпрацю у підвищенні кваліфікації адвокатів регіону та надані матеріали! Лектором виступила адвокатка Адвокатського бюро «Тамари Бугаєць», магістерка міжнародного права LL.M, членкиня ГО «Право Є», експертка з питань запобігання та протидії домашньому насильству та захисту прав дітей Бугаєць Тамара Іванівна.

Розділ 2. Постанови Верховного Суду щодо допиту, заслуховування думки дитини у суді.

1. Ключеві тези: Твердження заявника про те, що діти не досягли десятирічного річного віку і не здатні самостійно формулювати свої думки щодо особистого життя, а тому не могли бути допитані судом апеляційної інстанції, є безпідставними з огляду на таке. Відповідно до положень статті 12 Конвенції про права дитини держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, при чому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що її стосується, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Джерело: Постанова Верховного Суду від 05 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075

2. Ключеві тези: Доводи заявника про те, що суд апеляційної інстанції безпідставно не прийняв до уваги та не врахував до кого із батьків дитина має більшу прихильність і не з'ясував думку самої дитини з приводу визначення місця її проживання є безпідставними, оскільки за положеннями зазначеної норми права , місце проживання дитини, яка не досягла 10 років визначається без врахуванні її думки. При цьому, питання про заслуховування думки дитини було предметом оцінки апеляційного суду, який вірно дійшов до висновку, що з урахуванням встановлених судом обставин справи, ситуації, яка склалась у сім'ї та обстановці у якій перебуває дитина, вона не зможе об'єктивно, незалежно та вільно висловити свою думку. Також, суд касаційної інстанції підтримав оцінку, яку надав суд апеляційної інстанції висновку практикуючого психолога, а саме апеляційний суд не визнав належним та допустимим доказом висновок психолога, оскільки психодіагностичне обстеження ОСОБА_5 було здійснено психологом без попереднього спілкування з обома батьками дитини, за відсутності у нього інформації з приводу стосунків між батьками після припинення між ними фактичних шлюбних стосунків та повну ізоляцію дитини на протязі майже півтора місяця від спілкування з матір'ю. Результати та висновки такого дослідження викладені на бланку та з печаткою Громадської організації «Чернігівська міська асоціація «Конкордія», яка відповідно до видів її діяльності КВЕД 94.99 не має права та не здійснює такої діяльності як надання психологічної допомоги, проведення психодіагностичного обстеження, в тому числі дітей, про що свідчить витяг з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Не надано суду доказів того, що психолог ОСОБА_8, має право та займається такою практикою, що у нього є відповідний досвід у сфері дитячої психології.

Джерело: Постанова Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі № 377/128/18. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79846507

3. Ключеві тези: Звертаючись із клопотанням про забезпечення цього позову ОСОБА_4 посилалася на те, що відповідачем та його матір'ю з 2015 року і по даний час чинять-ся їй перешкоди у спілкуванні з малолітнім сином, у зв'язку з чим між нею і дитиною були втрачені безпосередні емоційні контакти. Ця обставина може унеможливити або значно утруднити виконання рішення суду у разі задоволення позову. Зустріч матері з дитиною в кабінеті та в присутності кваліфікованого професійного психолога є співмірним заходом забезпечення позову, не порушуватиме прав відповідача і не призведе до будь-яких незворотних негативних наслідків для останнього. У справі, яка переглядається, суд апеляційної інстанції, встановивши, що зустрічі матері з дитиною в кабінеті та в присутності кваліфікованого професійного психолога безперечно будуть сприяти відновленню та налагодженню емоційних стосунків ОСОБА_4 із її малолітньою дитиною ОСОБА_7 і ця обставина відповідатиме законним інтересам як матері так і дитини, що в свою чергу може усунути загрозу невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про відібрання дитини, дійшов обґрунтованого висновку про задоволення клопотання ОСОБА_4 про забезпечення позову. Колегія суддів погоджується із висновком суду апеляційної інстанції про те, що відновлення відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з її матір'ю повинно переважати над бажанням інших осіб обмежити або взагалі відгородити дитину від зустрічей з матір'ю. Зобов'язання відповідача забезпечити явку дитини до кабінету практикуючого психолога не є втручанням в приватне і сімейне життя відповідача, а тому доводи касаційної скарги в цій частині є безпідставними.

Джерело: Постанова Верховного Суду від 04 квітня 2018 року у справі № 344/16653/16-ц. URL: - https://reyestr.court.gov.ua/Review/73437928

4. Ключеві тези: Відповідно до статті 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган надає можливість дитині висловлювати її думки і приділяє їм належну увагу. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються. Разом з тим, згода дитини на проживання з одним з батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та захищати права та інтереси дитини, передбачені Конвенцією та Декларацією прав дитини. А тому, покладаючи в основу судового рішення згоду дитини на проживання з одним з батьків, суд повинен проаналізувати, чи не порушує така згода положень Конвенції, та навести у судовому рішенні мотиви, з яких він дійшов висновку про необхідність узяти за основу саме думку дитини та надати їй перевагу по відношенню до інших доказів. Залишаючи в силі рішення суду першої інстанції на підставі бажання дитини проживати з батьком, суд касаційної інстанції у цій справі не зазначив, чи не суперечить таке бажання її правам та інтересам, визначеним Конвенцією та Декларацією прав дитини, не мотивував це у своєму рішенні, а тому дійшов передчасного висновку про залишення в силі рішення суду першої інстанції. Таким чином, ухвала суду касаційної інстанції підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Джерело: Постанова Верховного суду України від 12 липня 2017 у справі № 761/29113/14-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/67775143 та https://reyestr.court.gov.ua/Review/70766494

5. Ключеві тези: Опитування дитини в присутності психолога в суді належним чином забезпечує встановлення прихильності дитини до проживання з одним із батьків у сукупності з іншими встановленими даними причин такої прихільності.

Дитина, як у розмові з психологом, так і в судовому засіданні повідомила, що рівнозначно любить як батька, так і матір, але проживати хоче з батьком. ОСОБА_7 більш прихильно ставиться до батька. Крім того, 15 березня 2018 року спеціалістом служби у справах дітей проведено бесіду з неповнолітнім ОСОБА_7, в ході якої встановлено, що хлопчик емоційно прив'язаний до батька, дослухається його думки, батько користується у дитини авторитетом. ОСОБА_7 любить маму, бажає з нею бачитися й спілкуватися. Протягом року хлопчик думку не змінив, бажає проживати з батьком. Вік і рівень розвитку хлопчика дозволяють йому усвідомлено висловити свою думку стосовно питання визначення місця проживання. В судовому засіданні ОСОБА_7 висловив бажання проживати разом із батьком, пояснивши, що йому там проживати зручно та комфортніше. Батько не забороняє бачитися з мамою, проте вона не дозволяла бачитися з батьком. Вказував, що проживав деякий час разом з мамою, приходила до нього у школу, він її любить, проте хоче проживати з батьком, а з мамою зустрічатися. Установлено, що батько користується у неповнолітнього сина повагою та авторитетом, що зазначено у висновку спеціаліста у справах дітей. Про авторитет матері хлопчик під час надання пояснень у суді першої інстанції та суді апеляційної інстанції відповіді не надав. ОСОБА_7 виявив свою прихильність до батька, пояснив, що мати він любить, проте бажає проживати з батьком, дослухається його думки. Також судом апеляційної інстанції враховано, що після розірвання шлюбу неповнолітній ОСОБА_7 три місяці проживав з батьком, потім дев'ять місяців проживав з матір'ю та в подальшому (більше ніж два роки) проживає разом із позивачем. З огляду на викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що проживання ОСОБА_7з батьком буде відповідати найкращому забезпеченню його інтересів. Відповідач не надала суду переконливих доказів, що проживання сина разом з матір'ю буде найкраще відповідати інтересам дитини. Апеляційним судом вірно встановлено, що проживання сина з батьком відповідає принципу «найкращих інтересів дитини» та є пріоритетним при вирішенні цієї справи.

Джерело: Постанова Верховного Суду від 18 березня 2019 року у справі № 215/4452/16-ц. URL: - https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521632

6. Ключеві тези: Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть переважати інтереси батьків. При цьому при вирішенні питань, які стосуються її життя, дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю. Кожна справа потребує детального вивчення ситуації, врахування різноманітних чинників, які можуть вплинути на інтереси дитини, у тому числі її думки, якщо вона відповідно до віку здатна сформулювати власні погляди. Натомість суди на порушення вимог закону не з`ясували й не зазначили думку дитини стосовно обставин, що безпосередньо стосуються її життя, адже на час

розгляду справи судами першої та апеляційної інстанції дитина перебувала у віці, що дозволяє сформулювати власні погляди

Джерело: Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29 травня 2019 року у справі №357/17852/15-ц. - URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82636307

Нагадуєм, що науковий журнал запроваджує надання послуг «Консультація»: запит на проведення судово-психологічної експертизи за різними підставами, у тому числі відшкодування моральної шкоди, визначення місця мешкання дитини, встановлення недійсності укладених договорів, угод, застосуванням поліграфа тощо на замовлення зацікавлених осіб, суду, правоохоронних органів згідно процесуальних кодексів. - URL: http://expertize-journal.org.ua/konsultacia

Звертаємо увагу, організація проведення професійних консультацій всім зацікавленим здійснюється членом Президії Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України, головним редактором журналу, судовим експертом, кандидатом психологічних наук, доцентом Назаровим Олегом Анатолійовичем.

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

кандидат психологічних наук, доцент

Назаров Олег Анатолійович

атестований судовий експерт з правом
проведення експертиз за експертною спеціальністю
14.1 “Психологічні дослідження”, поліграфолог

Україна,
02024, Київ,
вул. Магнітогорська, 1б, оф. 304,
E-mail: 2825818819@mail.gov.ua

Тел: +38 (044) 228-76-15
+38 (093) 476-72-60
+38 (098) 011-85-63

References

1. Elektronna biblioteka suddi, advokata, psykholoha, batkiv: "Dopyt, opytuvannia dytyny v sudi". Metodychni rekomendatsii, normatyvni dokumenty, postanovy Verkhovnoho Sudu [Electronic Library for Judges, Advocates, Psychologists and Parents "Questioning and Interviewing a Child in Court": Methodological Recommendations, Regulatory Documents and Supreme Court Rulings]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi. 2021. Vol. 6, No. 3 (33). URL: https://expertize-journal.org.ua/normativnie-documenti/5139-elektronna-biblioteka-suddi-advokata-pskhologa-batkiv-dopit-opituvannya-ditini-v-sudi-metodichni-rekomendatsiji-normativni-dokumenti-postanovi-verkhovnogo-sudu (onovlena versiia vid 31.10.2021). [in Ukrainian].